

Руснак Ірина Євгеніївна,

професор кафедри української літератури і компаративістики
Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна,
доктор філологічних наук

ORCID iD 0000-0001-8355-7389

i.rusnak@kubg.edu.ua

DOI: 10.28925/2412-2475.2019.144

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ОБРАЗУ ЯРОСЛАВА МУДРОГО У ТВОРАХ ПРО ЙОГО ДОНЬОК-КОРОЛЕВ

У статті проаналізовано різножанрові твори українських і зарубіжних письменників про доньок Ярослава Мудрого, які стали королевами європейських держав. Авторка осмислила художню інтерпретацію образу князя-реформатора і його доби в цих творах. Письменники різних національних літератур прагнули поєднати художню правду з історичною, неупереджено зобразити відомі факти життя і діяльності Ярослава Мудрого. Образ великого князя київського у творах про його знаменитих доньок епізодичний. Переважно його зображали глибокодумним державником, далекоглядним політиком, освітнім і культурним діячем. Доповнювали літописний образ прагнення авторів розкрити внутрішній світ князя Ярослава, показати його звичайною людиною, чоловіком і батьком. Проблеми неповноти і суперечностей історичних джерел письменники вирішували творчо. Письменники приймали або заперечували окремі версії подій, відсутні подробиці компенсували художніми домислами. Основними джерелами правдоподібності художньої оповіді в аналізованих творах були руські літописи, іноземні хроніки, скандинавський фольклор, праці істориків-медієвістів. У художній інтерпретації історичного минулого й історичних постатей митці різних літератур намагалися дотримуватися усталених в історіографії їхніх країн поглядів. Для українських письменників першорядним є прагнення здолати імперські міфи про Київську Русь, пробудити історичну пам'ять Нації, підвищити опірність національного організму до будь-яких імперських маніпуляцій.

Ключові слова: художня рецепція, художнє моделювання, образ, історична постать, Київська Русь, Ярослав Мудрий, Анна Ярославна, Єлизавета Ярославна, Анастасія Ярославна.

Виклики, з якими українство зіткнулося на початку XXI ст., спричинили кардинальні зміни у житті соціуму, призвели до повсюдного руйнування усталених норм і появи загрозливих ризиків втрати національної ідентичності. Наш сучасник, незадоволений своїм теперішнім, з недовірою озирається в минуле і з побоюванням пробує моделювати майбутнє. Історія власної держави для нього залишається і маловідомою, і невідомою. У таких обставинах все настійнішою стає потреба позбутися накинених уявлень про національне минуле, спростувати змодельовані імперською свідомістю історичні містифікації, переглянути стереотипи, відкинути кимось переінакшене і перелицьоване, повернути привласнене, відчутти причетність до чогось значимого. Важливим чинником цих процесів є художня література, в центрі зображення якої перебувають славні

сторінки минувшини і видатні історичні особистості.

Ярослав Мудрий — знакова і водночас досить суперечлива постать української історії. Культурно-історична традиція закріпила за ним низку образів, які з документальних джерел перемандрували в художню літературу, зокрема й у твори про його доньок-королеви — Анну, Єлизавету й Анастасію. Більшість цих художніх полотен тривалий час залишалася поза увагою дослідників, а постать батька-державця у них перебувала на маргінесі літературознавчих студій. Тож **мета** цієї статті — на матеріалі різножанрових творів про високославних доньок Ярослава Мудрого осмислити художню інтерпретацію образу князя-реформатора і його доби.

Особливо популярною для художнього моделювання була доля Анни Ярославни, яка ві-

дома світові як королева Франції. Українська і кілька європейських літератур поповнилися у XX — на початку XXI ст. творами різних жанрів про Анну Київську. Серед українських авторів до образу славетної представниці роду Рюриковичів зверталися Іван Филипчак [37], Федір Дудко [14; 15], Леонід Полтава [28; 29], Ольга-Любомира Вітошинська (Софія Наумович) [25; 47], Раїса Іванченко [16], Юрій Колесниченко, Юрій Хорунжий [18], Валентин Соколовський [33; 34], Валентин Чемерис [39], Святослав Воеводін [5]. Знання про середньовічній Київську Русь і Францію, колорит епохи й дух часу, життя і долю державців та їхніх дітей письменники творчо черпали з історіографічних джерел. Прислужилися цьому і наукові розвідки про прародительку цілої династії французьких королів. Доречно буде нагадати переклад українською мовою праці «Анна Русинка, королева Франції і графиня Валуа» французького історика К. де Сент-Емура [42], здійснений і опублікований І. Франком [17], видані в різний час історичні розвідки І. Борщака [3], М. Небелюка [26], І. Кузича-Березовського [22]. Детальний опис історичних джерел про доньку Ярослава Мудрого можна відшукати в статті Є. Луняка [24].

Хронологічно першим художнім твором української літератури про французьку королеву стала повість «Анна Ярославна — королева Франції» (1933) Івана Филипчака, що вперше побачила світ тільки в незалежній Україні. Ярослав Мудрий — персонаж другорядний, однак, перебуваючи на периферії сюжету, він несе вагоме ідейне навантаження. Прагнення письменника достовірно відтворити епоху зумовило добір фактів, що стали важливим джерелом для моделювання образу князя, розкриття внутрішнього світу історичної особистості. Авторська концепція образу мудрого правителя Русі вибудовується переважно на літописних свідченнях.

Образ могутнього державця України-Русі І. Филипчак намагався підсилити кількаразовим використанням словосполучення «великий володар». Ярослав Мудрий продовжив справу батька-державника Володимира Святославича, перетворив Київську Русь на найбільшу державу в Європі з високим політичним, економічним, культурним та освітнім рівнями розвитку. Письменник побіжно розповідає про справи державної ваги, походи князя і славні перемоги над печенігами, чим той викликав заздрість навколишніх народів і бажання окремих королівських дворів поріднитися з ним. Письменник називає Ярослава Мудрого «тестем Європи», адже той мав численні династичні зв'язки із західноєвропейськими королівськими дворами.

Образ руського князя історично достовірний і художньо правдивий. І. Филипчак наділяє героя низкою яскравих моральних та інтелектуальних чеснот. Ярослав Мудрий істинний патріот-державник; як глибоко віруюча і богобоязлива людина він сприяє поширенню християнської віри, розбудовує церковне життя і храми, за його правління закладають перші руські монастирі, зводять головну святиню княжого Києва — Софійський собор, створюють одну з найцінніших бібліотек свого часу. Цей образ втілює в повісті державницьку ідею християнської Русі.

Читач неодноразово бачить князя у книгозбірні, де той бесідує зі своїм духовним наставником митрополитом Іларіоном, міркує над книжними премудростями, гортає фоліанти в дорогих оправах. Книги були цінною частиною і посагу Анни, який вона отримала від батька. Письменник кілька разів повертається до літописної тези про значення книги в житті людини, трактує читання як блаженне джерело втіхи. Ярослав Мудрий постає в повісті як цілісна особистість зі своїми філософськими, соціально-політичними, моральними й естетичними поглядами на світ.

Автор майстерно зобразив найближче оточення свого героя, мало не ідилічно змодельовано бесіди князя з митрополитом Іларіоном, спілкування з другом Вишатою, ставлення до дружини і дітей. З особливою теплотою виписані родинні сцени: для коханої Інгігерди-Ірини він ніжний і сердечний муж, для синів і доньок — дбайливий батько. Найбільше великий князь уболівав за Анну; вирішуючи долю улюблениці, він виразно відчував, як у його душі батько боровся з державцем. Верх узяв обов'язок. Письменник послідовно дотримується вибудованої ним концепції особистості мудрого руського владника, звідси — ретельне освоєння історичного матеріалу, ніякого вільного поводження з літописними свідченнями, органічний синтез відомих фактів і домислу.

Головним персонажем історичної повісті є Анна Ярославна, жінка високого політичного статусу, тож значущим у творі є трактування гендерних питань, зокрема становища жінки в середньовічній Україні-Русі. Прозаїк показав, що руська жінка завжди мала привілей певних свобод і рівноправ'я із чоловіком: їй була доступна освіта, участь в обговоренні важливих політичних і родинних питань. На думку письменника, саме це допомогло Анні Ярославні стати помітною постаттю в історії Франції.

Написане кількома роками пізніше і вперше надруковане в кількох числах журналу «Літопис Червоної Калини» оповідання «З-над

Дніпра до Сени» (1935) Федора Дудка стало першим відомим читачеві твором про королеву-русинку. Саме його згадував О. Грицай в одній з доповідей періоду МУРу, де посідання престолу Франції руською князівною назвав пропам'ятним фактом. «На мою думку, — переконував літературознавець, — це з літературного погляду просто неоцінний козир у наших руках. Бо це прекрасний засіб до того, щоб дати нам змогу доступу до французьких державних архівів, а з цим і змогу співпраці з французькими істориками. Далі ж — це першорядний сюжет для якогось літературного твору вищого, європейського рівня, — скажімо: роману або історичної драми, — написаного на основі існуючих джерел та свідомо з метою перекласти його на європейські мови. А насамперед — на мову французьку, щоб таким чином добути постать української княжни з архівальних порохів чужини, оживити її в свідомості культурного світу та збагатити рідне письменство твором європейського рівня та значення» [7, 84]. Можливо, ця заувага спонукала Ф. Дудка до перевидання оповідання окремою книжкою під назвою «*Стрибожа внука*» в 1948 році.

Як засвідчують коментарі, письменник ретельно вивчав добу Ярослава Мудрого за численними історичними документами. Він посилався на руські літописи, арабські хроніки Ібн-Хаукаля, географічні твори Ібн-Хордадбега, скандинавський фольклор, історичні праці М. Грушевського й І. Крип'якевича. У центрі оповіді перебуває місія короля франків Генріка I Капетинга до Києва, мета якої — пошлюбити Ганну, доньку великого князя Ярослава. Перед письменником стояло завдання не стільки вірогідно переповісти відомий з різних джерел сюжет, скільки відтворити історичну добу, дослідити спонуки тих чи інших історичних рішень тодішніх державників. Ф. Дудко подає відомості про княжий рід, деякі деталі зовнішнього вигляду Ярослава Мудрого. В оповіданні змодельовано окремі епізоди, де князь постає будівничим могутньої держави, мудрим правителем і дипломатом, градобудівником, розважливим у громадських справах мудрецем, суворим у судочинстві, побожною й освіченою людиною, турботливим господарем і ніжним батьком.

Центром художнього простору і місцем дії в оповіданні є Київ — серце могутньої України-Русі. Онімний простір твору представлений численними київськими топонімами (чужоземними і руськими, забутими і теперішніми), серед яких переважають назви історичних місцин, річок, закутків, вулиць, торжищ, церков тощо. Найважливішими є назви двох архітек-

турних споруд — Софії Київської і Золотих воріт, які уособлюють велич, могутність і славу Ярославової християнської держави. Традиційне трактування Києва як політичного, культурного і духовного центру Русі задекларовано письменником вже на початку твору, де він щедро цитує руські літописи.

Почуття могутності й особливої місії Руської держави локалізоване у кожного іменитого чи простого киянина, який потрапляє в об'єктив письменника: великого боярина Вишати, старого ченця-літописця, купців, вирників, осьменників та інших. Речником державницької позиції виступає митрополит Іларіон, який розмірковує про єдність церкви і держави; біди руського державного устрою; божеську мудрість, яка кермує князем у політичних справах; божий хист, високий і ясний розум владомощців. Чуттєві порухи Ганни святитель намагається притлумити міркуваннями про самозреченість людини, коли «в інтересах держави можна, а іноді й треба, буває, пожертвувати своїм особистим щастям» [15, 43]. Він переконує князівну, що приналежність до великокняжого роду не дає права вільно виявляти свої емоції, адже її ім'ям рід поєднаний із честю і гідністю держави. В оповіданні послідовно стверджується ідея беззастережного служіння правителів і звичайних людей інтересам держави.

Наприкінці 40-х років ХХ ст. до образу Анни Ярославни звернувся у драматичній творчості Юрій Косач. У тижневику «Неділя» (Ашафенбург) було надруковано оповідання «*Гріх Ярославни*» [21], а про невідані драматичні поеми «*Анна Регіна*» та «*Вікінг і Ярославна*» (1949) Ю. Косача згадують упорядники другого тому антології «Координати» [19, 89].

У 1960-х роках образ королеви-русинки став центральним у невеликій розвідці «*Анна Ярославна, королева Франції*» Леоніда Полтави. Матеріал ознайомлював читачів дитячо-юнацького журналу «Крилаті» (Нью-Йорк) зі славними сторінками історії княжої Русі-України, що зображена великою європейською державою, країною високої культури й освіти. Образ ученого князя епізодичний: володар Русі наказує відкрити Золоті ворота посольству єпископа Готьє; серед його подарунків французьким посланникам — збірник законів «Руська правда»; князь виголошує монолог про європейські шлюби своїх дітей і потребу Анни прийняти руку короля Франції, головним у якому є заповіт доньці жити «в ім'я добра України, на славу Франції» [29, ч. 4, 11]. Очевидно, ця наповнена таємничістю романтична історія одруження Анни і Генріха I стане пізніше основою для

віршованого лібрето опери «*Анна Ярославна*» (1969), музику для якої створив Антін Рудницький. Найбільш привабливим, як згадував композитор, було те, що дія давала «цікаві можливості контрастів — українського середовища Анни Ярославни з однієї сторони, королівського, французького двору з другої» [32, 5].

Друга дія лібрето відбувається у Вишгороді, в літньому палаці Ярослава Мудрого. Перша сцена дії відкривається славнем дружинників князеві. У партії прославленого хору Ярослава зображено мужнім і хоробрим воїном, мудрим і достойним державцем. Князя величають, як і його батька Володимира Великого, традиційною похвалою «сонце красне». Оперному персонажу належить тільки одне аріозо: князь сповістив дочку про намір одружити її з французьким королем, пояснивши своє рішення потребою нових «споріднень і меж» та зміцнення міжнародного становища Київської Русі, «Щоб орди зі сходу не зжерли / Того, що лишили батьки» [28, 8]. Незважаючи на епізодичність, Ярослав Мудрий у лібрето — фігура значима, оскільки уособлює славу і велич усієї Київської Русі.

Сюжет оповідання «*Королева*» (1969) Софії Наумович традиційний і вибудований навколо історії перетворення рутенської князівни на королеву Франції. Письменниця намагалася історіографічно точно відтворити відомі факти життя Анни Ярославни, дотримувалася хронології подій (дати прибуття князівни до Франції, її одруження і коронації, смерті графа Рауля де Крепі й де Валуа). Відсутність вагомих подробиць і наявність таємниць у життєписі королеви подолано домислами. Авторка доволно пояснює появу зображення Анни на фресці Софії Київської, мотивує шлюб королеви-вдови з Раулем, подає відомості про дорогоцінний дарунок абатству Сен-Дені, мандрівку до Теревовлі наприкінці життя тощо. З іншими історичними фактами С. Наумович поводить взагалі легкодумно, що, очевидно, мало додати сюжету певної гостроти і напруги: сучасником Анни Ярославни стає Андрій Боголюбський, Київ кінця XI ст. потерпає від навали печенігів тощо.

Анна Ярославна представляє далеку і незрозумілу французам країну, яку вони помилково приймають за Персію. Про багатства далекого краю свідчить розкішний почет рутенської князівни, її віно, оздоблене вишивкою і коштовностями вбрання, прикраси. Чимало подібних деталей акцентує могутність Київської держави, її міжнародний авторитет, високий рівень освіти і культури. Київ названо другою після Візантії столицею Європи.

Моделюючи в оповіданні образ князя Ярослава, С. Наумович не включає його в жоден епізод, а подає через сприйняття інших персонажів. Французька знать сприймає його як «тесть усієї Європи» [25, 23], при дворі якого гнані зі своїх держав королі знаходили прихисток. Князь київський успішно керує великою державою, висилає таємні місії до європейських країн, передає Анні кошти на зведення храму. Рід князя Ярослава Мудрого письменниця називає македонським і пов'язує з Пилипом Македонським. Цю версію, очевидно, запозичено у французьких істориків, зокрема в Ж.-П. Арріньона, за якою матір'ю Ярослава Мудрого була візантійська царівна Анна з македонської лінії. Цей пасаж використовує в романі «Під небом Новгородом» і французька письменниця Р. Дефорж.

С. Наумович переклала українською мовою поезію в прозі «*Ікона чи Джюконда*» (б. д.) Роже Галю [25, 55–56], захопленого постаттю королеви, яка поєднала Схід і Захід, візантійську культуру з романським спадком. Кілька рядків цього твору цитуватиме і російська письменниця О. Рубісова в книзі «Вогні на дорогах чотирьох частин світу».

Після тривалої перерви українська література поповнилася новими творами про королеву-русинку вже на початку XXI ст. Роман «*Анна київська — королева Франції*» (2014) Валентина Чемериса став твором синтетичного характеру, де предметом інтерпретації є доба Ярослава Мудрого, за правління якого Київська Русь перетворилася на впливову європейську державу. Взявши за основу сюжету історію шлюбу Анни Ярославни, письменник використовує типовий для історичного твору прийом поєднання історичних фактів і вигаданих елементів. Джерелом історичних подробиць стали літописи, праці римо-католицького клірика Адама з Бремена, французького історика Ф. де Мезере, російського історика-антрополога Н. Пушкарєвої, художні твори О. Толстого, І. Кочерги, Р. Дефорж, зрештою — різні інтернет-видання. Літературне поличчя Ярослава Мудрого виписане на взірці літописного портрета; рішення і вчинки персонажа отримали у творі емоційно забарвлені оцінки; героя неодноразово зображено у сприйнятті Анни — все це дало змогу митцеві відійти від шаблонного зображення історичної особи та її епохи.

У романі Ярослав Мудрий — далекоглядний державотворець, для якого найважливішим завданням було збереження цілісності об'єднаної ним Русі. На це була спрямована передусім його внутрішня політика: абсолютна влада київського князя і боротьба з будь-якими міс-

цевими прагненнями до відокремлення. У зовнішній політиці Ярослав вів активну боротьбу з кочовиками; відновив і зміцнив руські кордони на заході; покладався на союзницькі взаємини з країнами Сходу, Центральної та Західної Європи, Скандинавією, Візантією і династичні зв'язки. Це сприяло зміцненню територіально-політичної єдності Русі та позиції християнства в державі. В. Чемерис детально описує церковне і цивільне будівництво часів Ярослава Мудрого, злет руської культури, освіти й наукових знань; поширення книг для церковного, богослужбового і світського читання; новий етап розвитку київського літописання. Реконструюючи історичні реалії минувшини, автор поступово створює образ впливового владаря Русі, «представника нового покоління грамотних, освічених християн» [39, 9]. Не оминув письменник і прорахунків політики великого князя, зокрема зазначивши: «Поділяючи Русь між синами, онуками та племінником, Ярослав Мудрий виявився не на рівні своєї мудрості» [39, 115].

Вагоме місце в романі займають авторські відступи-міркування про конструювання російськими істориками минувшини своєї держави, що цинічно зводиться до привласнення історії та культури Київської Русі; відмову вчених з імперським мисленням визнавати Україну окремишньою нацією і державою. Неповажливо назвавши Ф. де Мезере «грамотієм», письменник спростовує недбале ототожнення французьким істориком понять *Русь* і *Росія*. Особливо нещадно критикує митець облудні імперські міфи, якими уражена російська історіографія і політика: «мало не всі сучасні російські історики (імперське мислення!) вважають всіх князів Київської Русі... Ким би ви думали? Так-так, князями Росії та Московії! А Київську Русь — таким собі уділом Московії. Російський (архівдомий!) історик Карамзін у своїй багатотомній “Истории Государства Российского” створив дієвий міф з неприкритим шовіністично-імперським нальотом і душком про те, що Київська Русь, виявляється, зовсім не праукраїнська держава, а насправді є першою російською державою (в цьому його підтримувала і підтримує не лише переважна більшість російських істориків, доводячи, що Русь (Київська) і Росія (Московська) — це одне й те саме, російське), а й узагалі всі панівні кола імперії Романових. Сам Карамзін не визнавав ні українців, ні білорусів окремими народами. Його ідеологічний імперсько-шовіністичний міф панував офіційно до кінця імперії, але й сьогодні він у нашій сусідки північної на правах “священної корови”» [39, 40]. А далі іронічно резюмує, що в та-

кий спосіб російські історики потішають «свої імперські сверблячки» [39, 41]. Ці міркування В. Чемериса вкрай актуальні для розуміння витоків означеної митцем хвороби, симптоми і негативні наслідки якої українці мають можливість спостерігати в наші дні.

Інтерес до Анни Київської в російській літературі науковці пов'язують з політичними реаліями XIX ст., протягом якого Росія і Франція кілька разів ставали військово-політичними й економічними партнерами. У зв'язку із цим виникло «соціальне замовлення на історичні розвідки щодо взаємин двох держав. Було політично вигідно пропагувати ідеї російсько-французької дружби <...> Образ руської принцеси на престолі Франції був на часі, а, значить, цікавим для читацької аудиторії і зручним для пропаганди ідей союзу республіки та імперії» [24, 31]. Таким чином до романтично-загадкової історії французької королеви руського походження та її сестер перманентно зверталися як російські історіографи, так і російські письменники, зокрема Олексій Толстой [36], А. Воротніков [6], Олена Рубісова [31], Антонін Ладинський [23], Микола Тихонов [35], Володимир Валуцький [4], Олена Арсеньєва [1; 2] і Валерія Добрава [13]. Дитяча література на цю тему представлена історичними творами Ольги Гур'ян [8] та Олени Озерецької [27].

Об'єктом історичної пам'яті в романі «*Анна Ярославна — королева Франції*» (1960) Антоніна Ладинського є часи правління князя Ярослава і доля його доньки Анни. Письменник змоделивав образ правителя у широкому контексті епохи; це видатний стратег, державний муж і реформатор. Зі сторінок роману Ярослав постає великим шанувальником книжної мудрості, гуманітарієм, який ще замолоду відкрив для себе секрети книжних метафор. На схилі літ проводить князь довгі години над читанням книг, розмірковує над філософськими сентенціями давніх мудреців, порівнює моральні максими з власним життєвим досвідом і розумінням світу та людей. Цікаво, що серед основних рис характеру персонажа автор називає розум, терпіння, хитрість, далекоглядність, обережність, недовірливість, практичність, бережливість тощо. І жодного разу князя Ярослава не названо Мудрим. Поступово в зображенні героя проступає далека від нейтрального способу моделювання історичних подій авторська ідеологія. Так, на думку письменника, в історії Русі були хоробрі воїни, яким кульгавий князь був не рівня, немарно великий Боян назвав Ярославового брата Мстислава Хоробрим; із часом книжники зрадили свої ж пісні й почали прославляти Ярослава, наділивши його образ благородними

рисами і приписавши йому християнські чесноти. Саме задля посідання Ярославом київського двору, за твердженням автора, було пролито чимало крові на землі. У такий спосіб письменник по-своєму інтерпретує літописні події, применшує роль великого князя київського у розбудові Русі як держави. На зв'язок роману з ідеологією вказав французький історик Ф. Делорм у своїй історичній реконструкції подій XI ст., зауваживши, що за советчини колишній білий офіцер А. Ладинський використав легендарний образ для пропаганди режиму [10, 205]. Очевидно, саме це поцінували в добу застою, коли 1978 р. за романом А. Ладинського кінорежисер Ігор Масленников створив історичну кінострічку «Ярославна, королева Франції».

Російська письменниця-емігрантка Олена Рубісова присвятила Анні Ярославні один із розділів книги «Вогні на дорогах чотирьох частин світу» (1970). Знаменно, що Русь часів Ярослава Мудрого тут зображено без будь-яких міфів, притаманних російському імперському менталітету. Авторка захоплена славним престольним містом, яке, культивуючи візантійську культуру, перетворилося на «Візантію на Дніпрі».

В історичній новелі «Прекрасна слов'янка: Анна Ярославівна і король Генріх I Французький» (2003) Олени Арсенєвої Київська Русь постає міцною державою, що розкинулася від Дніпра до північних морів. Її центр — Київ — значно розширив свої межі за часів Ярослава Мудрого; слава руських торгових міст швидко поширилася світом. Письменниця кількома рядками згадує будівельні проекти князя, пояснюючи їх маєстат прагненням київського владника в усьому наслідувати Константинополь. Не оминула О. Арсенєва культурних проєктів Ярослава Мудрого. За наказом завзятого бібліофіла книжники переклали з грецької мови таку кількість священних книг, що в швидкому часі вони склали основу однієї з найвизначніших у світі бібліотек. Відомі художники розписували новоспоруджені київські храми, найкращі грецькі співаки навчали руських церковників хоровому співу.

Ярослава Мудрого подано у сприйнятті іншого персонажа — єпископа Готьє Савуара, який охарактеризував його як людину вельми освічену і начитану, наголосив на подібності свого і князевого назвиськ, що є історично достовірним фактом (Готьє *Савейр* (від *фр.* *Savoir* — знати), тобто Всезнайка, Мудрий. — *Прим. авт.*). Головною рисою вдачі київського державця в новелі названо гординю. Шлюбну справу Анни гоноровий батько трактував як зміцнення руської позиції перед бун-

дучним Царгородом-Константинополем, який безнастанно диктував Києву свою волю в зовнішніх і внутрішніх справах. На думку письменниці, черговий щиголь чванливим грекам мав потішити самолюбство князя.

Епізодично Ярослав Мудрий з'являється і в романі «Анна Ярославна. Російська королева Франції» (2014) Валерії Добрави. Назва твору містить відомий концепт («русская»), яким марковано не тільки ідеологічну свідомість письменниці, а й офіційно прийняту в Росії версію тотожності понять *Русь / Россия, руський / руський*, що походить від ідеї про триєдиний руський народ. Натомість інформація про Русь часів Ярослава Мудрого у романі фактично відсутня; русичів-чоловіків зображено воїнами-язичниками, «хоробрими і боязкими одночасно, щедрими і скупими, мстивими, брехливими, виверткими інтриганами. А жінки були владними і гордими. Непокірними кобилицями, котрі на старості літ заспокоюють свою сутність під чернечим покривалом» [13, 9].

Кількома реченнями описано генеалогічне дерево Анни Ярославни, на вершині якого — грандіозна фігура князя Рюрика. Таїною оповиті стосунки батьків юної князівни; сміливість авторської версії вражає: «... коли Олаф зі своїм сином гостював у Новгороді, шведка не упустила можливості відновити свою давню любовну пристрасть. І що діти-то не всі кров від крові Ярославичі» [13, 11]. Ярослав Мудрий залишився обділеним увагою письменниці, за винятком кількох оціночних міркувань: його названо владним і жорстким, повільним і загадковим, водночас наголошено на справедливості князя. Його участь у долі дітей авторка потрактувала як стратегічно важливу шлюбну політику.

Чи не найпопулярнішим був образ королеви Анни з Києва у французькій історіографії, що, починаючи з XVI ст., постійно цікавилася цією загадковою чужоземкою, якій судилося опинитися на французькому престолі. Французька художня література теж активно розробляла відомий в історії сюжет одруження доньки всеможного володаря на Сході Європи і короля Генріха I з династії Капетингів. У різний час з'явилися історичні романи Амелі-Жулі Кандель [41], Режін Дефорж [43], Жаклін Доксуа [44], Марі-Клод Моншо [46], де історія виявилася відкритою для творчого експериментування митців.

Три томи історичного роману «Агнес французька, з дванадцятого сторіччя» (1821) Амелі-Жулі Кандель приступні сучасному читачеві в оригіналі завдяки інтернету [41], хоча сприйняття твору утруднюють застарілі правила

французького правопису початку ХІХ ст. Більш доступним є історичний бестселер «*Під небом Новгородом*» (1988) сучасної письменниці Режін Дефорж, перекладений як українською [11], так і російською мовами [12]. Авторка наводить чимало відомих історичних фактів із життя Анни Ярославни, коли ж історія не дає прямих і вірогідних відомостей, прозаїк серед численних версій добирає ту, що сприяє розкриттю головного задуму твору. Виразно проступає в романі своєрідний франкоцентризм авторки, оскільки її герої, які жили в політично і культурно знекровленій державі, вважали Київську Русь дикою країною.

Р. Дефорж вдається і до характерних для історичної прози прийомів, зокрема змінює мотивацію відомих історичних подій. Так, зближення двох європейських країн — Київської Русі та Франції — прозаїк трактує як потребу руського князя зміцнити своє становище владника. У романі саме Ярослав Мудрий шукає можливостей поріднитися з французькою короною; заради цього готовий на компроміс — поступається наполяганням посольства французького короля змінити дату весілля. Р. Дефорж вдало поєднує історію і міф, що дає змогу досягнути монолітності вигадки й історичного факту, створити цілісні характери персонажів, де відомі з історичних джерел риси історичних осіб органічно переплелися з авторським домислом.

Ярослав Мудрий — сильний можновладець, пов'язаний династичними зв'язками з візантійським імператором, данським, шведським, угорським і германським королівськими домами. Це проникливий правитель, знаний будівничий Києва, культури й освіти в державі. У романі згадано збудовані за його правління монастир Святого Георгія, одну із численних шкіл Києва, Благовіщенську церкву на Золотих воротах, видовбані в кам'янистих берегах Дніпра печери Лаври. Осібно авторка наголошує на шанобливому ставленні князя до вченого люду і його пристрасній любові до музики, читання; цитує відомі літописні слова про користь від учення книжного. Кілька сцен у романі присвячено перебуванню Ярослава Мудрого в бібліотеці, де він проводить час із превелебним митрополитом Іларіоном. Створюючи характер історичного персонажа, Р. Дефорж не просто бере до уваги факти, що мали місце в житті реальної особи, а й намагається моделювати морально-духовний світ цілісної особистості, якою їй бачиться величний державець на Сході Європи. Авторка демонструє вміння балансувати між документальною правдою і вигадкою.

Поодинокі деталі про родинне життя правителя не позбавлені авторського замилування:

князь і його дружина ніжно кохають одне одного; Ярослав радиться з проникливою Інгігердою і дослухається до її порад; він ласкавий батько, який тривалий час листується з Анною-королевою і цінними напучуваннями підтримує її рішення. Ніжність до вітця, щемкі спогади про дитинство спонукали Анну Ярославну виховувати синів у повазі до далекої Вітчизни: один із них вивчає руську мову, знає напам'ять усі статті Ярославової «Руської правди».

Історичний твір «*Анна Київська, королева Франції*» (2002) Жаклін Доксуа назвала «живою біографією, а не романом», оскільки авторка виступила тут передусім професійним істориком, якому вдалося зібрати розпорошені в різних джерелах відомості про Анну Ярославну. Серед них руські літописи, французькі, візантійські, скандинавські й арабські хроніки, середньовічні проповіді, епістолярії, офіційні акти французької королівської канцелярії. Невідомі епізоди історичного портрета героїні доповнені відомостями із середньовічних літературних джерел і мистецьких артефактів. Ж. Доксуа порівняла копівку творчу працю над історичним художнім твором з процесом відновлення спотвореної часом фрески: письменник реконструює відсутні частини, запозичуючи техніки стародавніх художників. Як стверджує авторка, серед персонажів роману немає вигаданих, їхні діалоги реконструйовано за старовинними текстами; церемоніали церковних обрядів і коронації точно відтворено за архівними джерелами.

У романі детально відтворено французькі реалії ХІ ст. Війни, інтриги, епідемії, інвазії та неврожаї знекровили країну; старий король Анрі (він же Генріх І) — вдівець; на королівський престол все частіше поглядають васали-заколотники, серед яких найбільш заповзятий герцог Вільгельм Бастард. Письменниця наголошує, що саме хистке становище Франції спонукало Генріха шукати надійних союзників за межами держави. Шлюб з руською князівною давав йому чимало політичних переваг. Ж. Доксуа виявляє глибокі знання історії рідної країни, водночас авторитетно розмірковує над історичним і сакральним минулим загадкової Русі. Вона актуалізує увагу на історії князівського роду Рюриковичів, з якого вийшли відомі владарі київського престолу. В авторських відступах чимало історично коректних міркувань про серйозні катаклізми жорстокого і темного середньовіччя, великий розкол між християнами Сходу і Заходу. Ярослав Мудрий прагне протидіяти церковним чварам, що наражали європейську спільноту на політичні та військові конфлікти. Яскраво і психологічно перекон-

ливо на такому історичному тлі Ж. Доксуа розгортає історію Анни Ярославни.

Роман став основою сценарію байопіку «Анна Київська» Ж. Доксуа, виробництвом якого займатимуться українська і французька кінокомпанії. Продюсер проекту Єгор Олесов зазначив, що фільм продемонструє широкий громадськості виняткову роль, яку відіграла династія Ярослава Мудрого в становленні державності Франції. Історія Анни Ярославни, на його думку, може стати поворотним моментом для перегляду геополітичної ролі України за останні тисячу років, що особливо актуально в умовах нинішнього повернення України до Європи і боротьби за свою ідентичність [40].

Образи Ярославових доньок неймовірно притягальні для мистецтва, тож поруч із Анною Ярославною з'являються Єлизавета й Анастасія. Три дочки-королеви стали головними героїнями оповідання «Ярославни» (1980) Раїси Іванченко. Реальні та вигадані події утворюють у тканині історичного твору цікаву картину, що передає дух середньовічної доби. Київська Русь в оповіданні — могутня держава з розбудованими містами, неозорими просторами. Це країна відважних і незламних воїнів, які силою розуму і меча утвердили власну державність. Володар і повелитель цієї держави — князь Ярослав Мудрий. Р. Іванченко основну увагу зосереджує на образі великої в історії людини і тій ролі, яку відіграв князь у розбудові України-Русі. Передовсім у творі проступає авторське трактування значущості постаті великого князя київського в історії; психологічний портрет персонажа змодельовано відповідно до літописних свідчень, а створений авторкою опис його зовнішності нагадує скульптурний портрет-реконструкцію, відтворену антропологом Михайлом Герасимовим.

В оповіданні вагомий акцент падає на державну і культурну політику великого князя. Міжнародний авторитет очолюваної ним держави був настільки великим, що з різних країн тягнуться до Русі чужоземні каравани; сусідні володарі горнуть до могутнього повелителя, прагнуть поріднитися з ним. Шлюбний союз королівського дому Капетингів з руським княжим двором Р. Іванченко трактує як прагнення короля Генріха I посилити своє політичне становище в державі, зміцнити силу і вагу королівства на міжнародній арені.

Для Р. Іванченко важливо було наголосити, що влада Ярослава Мудрого в державі була священною, її підпирали військо, бояри і церква. Розбудові останньої князь приділяв чимало уваги. Одним із найбільших прагнень Ярослава Мудрого було звільнення Руської церкви від візантійської залежності, що і привело на ми-

трополічий престол русича Іларіона. Зведений за часів правління князя Софійський собор мав символізувати рівність Русі й Візантії.

Княжий двір Ярослава Мудрого славився освіченими людьми. В оповіданні згадано працю скрупульозних писців, які переписували візантійські книги для княжої бібліотеки. Не відступаючи від літописних свідчень, письменниця потверджувала, що в книгах князь знаходив вищу мудрість; у книгах сучасники воздавали йому хвалу. Не оминула Р. Іванченко й історичного значення виголошеного митрополитом Іларіоном «Слова про Закон і Благодать», що набуло розголосу далеко за межами Русі. Добрі справи і діяння князівські вчений-книжник тлумачив як особливу милість Бога до Руської землі.

Ярослав Мудрий зображений в оповіданні традиційно. Він — чуйний батько, якому на очі навертаються сльози при згадці шлюбних зобов'язань доньок. Однак у ставленні до долі дітей перемагають державні інтереси. Відповідно до концепції письменниці, основна заслуга Ярославових доньок полягає в тому, що з отчої землі понесли вони в чужі краї спокій, добро і книжну мудрість, бо «найбільше багатство людей — їхній духовний скарб» [16, 243].

В оповіданні кілька точок зору: події подано з позиції безпосереднього спостерігача — французького єпископа Готьє, норвезького посланця Інгвара, красуні Анни-Агнеси. Сольну партію веде всезнаючий оповідач, який поєднує історії героїв оповідання в єдине ціле. Неперсоніфікований оповідач вільно залишає подієвий план XI ст., коментує долі історичних персонажів, середньовічні факти і твори мистецтва тієї доби — «Слово про Закон і Благодать», привезене Анною до Парижа Євангеліє, угорські літописи, норвезькі саги, пісню Гаральда Суворого про дівчину з Руського краю. Межі між описуваними подіями й авторським метакоментарем розмиті, рухлива оповідна перспектива і відступи розбивають текст, роблять його дискретним. Таке авторське втручання в художню тканину твору свідчить про наперед продумане його конструювання, свідомий вибір для художнього осмислення знакових в історії Київської Русі історичних фактів, що мали міжнародний резонанс.

Шлюби Ярославових доньок з європейськими вінценосцями склали основу сюжету «Саги про Ярославен» (1991) Юрія Колесниченка і Юрія Хорунжого. Трактуючи життєві долі сестер Анни та Єлизавети, митці дотримувалися загальновідомих фактів. Наявні у творі історичні подробиці мали занурити читача в епоху Ярослава Мудрого, допомогти зрозуміти важливість його рішень видати доньок заміж за

королів-іноземців заради взаємовигідних взаємин між державами. Історичну роль руського володаря письменники вбачали в залишеному нащадкам заповіті жити в мирі й любові.

Головною героїнею художньо-документального оповідання «*Мамо, вийди заміж за короля*» (2007) Івана Корсака [20] стала Єлизавета, майбутня норвезька королева. Письменник, подаючи відомі історичні факти, зобразив князя Ярослава досвідченим правителем і мудрецем, який з глибокою шаную ставиться до молодості, хоробрості, освіченості та таланту норвезького поета-скальда. Розсудливий батько не відразу віддає старшу доньку заміж за відчайдушного вояку, а пропонує Гарольду Сігурдсону довести право на руку Єлизавети. Він відправляє до Константинополя в розпорядження візантійського імператора велике військо, на чолі якого і ставить хороброго норвежця. Після успішного повернення експедиційного корпусу до Києва ратні перемоги Гарольда були увінчані княжим благословенням на шлюб з юною Єлизаветою.

Єлизавета Ярославна — головний персонаж історичної новели «*Вікінг і Золотоволоска з Гардарики: Єлизавета Ярославівна і Гаральд Гардрад*» (2003) Олени Арсенєвої [1]. Князя Ярослава зображено хитрим і прискіпливим; він, хоч і віддав належне походженню і мужності Гаральда Гардрада, не міг погодитися на нерівний шлюб Єлизавети, допоки обранець не здобуде трон, славу і багатство. Вікінг-скальд засвідчив свою повагу до могутнього конунга Ярицлейва та його родини у піснях: свій непереможний меч він назвав на честь київського князя, одну з бойових рукавиць — на честь Інгігерди, а кольчугу, чудовий виріб норвезьких майстрів, найменував новим ім'ям коханої — Емма.

Динамічний сюжет любовно-історичного роману «*Скарб Харальда*» (2009) російської письменниці Єлизавети Дворецької [9] — це карколомна дошлюбна історія Елісави (Елісів). Переживаючи численні хитросплетені пригоди, представниця київського княжого роду зустрічається у вирі бурхливих подій з представником іншої гілки династії Рюриковичів — Брячиславом Ізяславичем. Розповіді половецького князя про ворожнечу Києва і Полоцька, натяки на братовбивчу війну її батька і незаконне посідання Ярославом київського престолу змушують Елісаву по-іншому розуміти історію свого роду.

Вагомий документальний матеріал, переплітаючись з авторською художньою уявою, допомагає колоритно відтворити епоху. Авторка ввела до роману відомості про події Київської Русі XI ст. із різних документальних і художніх джерел, переважно середньовічних хронік, руських літописів, «Руської правди», руських билин,

ісландських саг і скальдичної поезії. Однак для моделювання образів історичних осіб Є. Дворецька широко використала поширені останнім часом «сенсаційні відкриття» дослідників із сумнівною науковою репутацією, що й спричинило доволі вільну інтерпретацію різних фактів доби Ярослава Мудрого і його біографії, породило провокативну точку зору на відомі історичні події. З одного боку, це будівничий державної міцї Київської Русі, продовжувач справи Володимира Великого; законодавець і церковний реформатор; засновник храмів і монастирів; зрештою книжний любомудр і розважливий батько. Однак ці чесноти князя виписано доволі трафаретно. Вигадливого розвитку здобули зміфологізовані риси його характеру. Ярослава Мудрого зображено себелюбним, без міри дратівливим, злостивим і хворобливо збудливим. Нестійка психіка, на думку письменниці, сформувалася у майбутнього володаря ще в дитинстві під впливом болісного переживання власного каліцтва; звідси й інші риси його натури — підступність і жорстокість. Поступово авторка створює образ могутнього правителя, котрий завжди чітко бачить свою мету, заради досягнення якої нікого не шкодує і ні перед чим не зупиняється. На адресу князя кілька персонажів кидають тяжкі звинувачення у братовбивстві, жадібності до чужих скарбів, гіпертрофованій скнарості. В окремих епізодах князь постає настільки пожадливым, що навіть шкодує грошей на вбрання дружини і дочок. Як і в давніх сагах, привабливий вигляд жіноцтва Ярославового двору забезпечував посаг княгині Інгігерди.

Не оминула письменниця і поширеного в скандинавському епосі, а тепер і в російській історіографії твердження про домінуючу роль Інгігерди в державній і культурній політиці її чоловіка. У романі недвозначно наголошено на несамостійності Ярослава Мудрого у прийнятті епохальних рішень, його тотальній залежності від більш розумної, освіченішої та розважливішої дружини-шведки. За версією письменниці, на протигагу недолугому чоловікові княгиня мала тверезий розум, відзначалася твердістю і рішучістю, їй належала першість у розв'язанні складних питань чи то державної, чи то рідинної ваги; у суперечках князь покvapно поступався їй власною позицією. У стосунках княжого подружжя немає ніякої романтики, у Ярослава навіть зринає гірка підозра, що дружина-красуня залишилася вірною своєму великому коханню до короля Олафа.

Зображаючи князя Ярослава побожним християнином, Є. Дворецька перманентно наголошує на неспокутному гріху братовбивства, повсякчасній боязні персонажа зазирнути за

межі буття, де йому доведеться відповідати перед Всевишнім Суддею. Боротьбу за княжий престол у романі тривіально потрактовано злочинном, невиситим прагненням князя забезпечити своїй родині багатство і шану. Реформаторську діяльність князя в руському церковному житті, канонізацію за його ініціативи Бориса і Гліба зведено виключно до усвідомлення персонажем своєї гріховності та прагнення здобути прощення Спасителя. Тож образ Ярослава Мудрого в романі вийшов складним, суперечливим, почасти навіть облудним.

Дружина великого короля вікінгів стала головною героїнею і роману «Королівське зерцало» (1980) норвезького прозаїка Віри Хенріксен [45]. Як і в ісландських сагах, донька Ярослава Мудрого має ім'я Елісів. Документальну основу твору, як засвідчують досить розлогі авторські коментарі, склали відомості зі скандинавського фольклору, англосаксонських і візантійських хронік, творів середньовічних хроністів, зокрема Саксона Граматика й Адама Бременського, «Повісті минулих літ» і житій руських святих.

Після загибелі Харальда в битві проти Англії Елісів розповідає синові короля від іншої жінки, відомому в історії під ім'ям Олав Мирний, про батька і його військові походи. У міркуваннях мудрої королеви проступає прагнення глибше зрозуміти людей своєї доби, розповісти найважливіше про владу та її відсутність, війну і мир, чвари й незгоди, помсту та прощення, безсилля і відповідальність, про взаємини чоловіка й жінки в суворі часи. Письменниця здійснює, за її ж словами, «психологічну подорож у минуле» [45, 6], прагне глибше проникнути у внутрішній світ своїх персонажів, створити психологічно переконливі характери. Втїлити складний задум авторці допомагає вибраний нею жанр середньовічного науково-дидактичного зеркала — своєрідної настанови підростаючому поколінню. Королева Елісів поважає Олава, аби він не повторив помилок свого батька, якого вона, незважаючи ні на що, продовжувала любити.

Ярослава Мудрого читач сприймає очима доньки, сповненої до нього щирої любові. Київський князь у розповідях Елісів — видатний будівничий Руської держави, реформатор, культурний і освітній діяч. Він, на відміну від інших середньовічних владарів, не вирізнявся войовничістю, більше покладався на дипломатію, а не на зброю. Йому вдалося впорядкувати звичаєве право, церковний устрій Київської Русі. Від нього король варягів Харальд навчився правити країною, тлумачити закони і навіть торгувати. За це і прозвали київського князя Мудрим. Він з любов'ю ставився до дітей, опі-

кувався їхнім навчанням і християнським вихованням. Щоправда, в романі йдеться і про неоднозначність постаті Ярослава. Так, авторка, використавши відомості з норманської «Саги про Еймунда», говорить про його скупість. Однак наголошує, що чимало князівських коштів було пожертвовано на розбудову руських християнських храмів. Саме градобудівництво часів Ярослава Мудрого, на думку В. Хенріксен, перетворило Київ на неповторну і прекрасну столицю середньовічної Русі.

Отже, письменники різних національних літератур, моделюючи образ Ярослава Мудрого у творах про його доньок-королев, прагнули поєднати художню правду з історичною, неупереджено зобразити відомі факти життя і діяльності князя. Проблеми неповноти і суперечностей доступних їм історичних джерел письменники вирішували творчо. Вони приймали або заперечували окремі версії подій, відсутні подробиці компенсували художніми домислами. Основними джерелами правдоподібності художньої оповіді в аналізованих творах стали руські літописи, іноземні хроніки, скандинавський фольклор, праці істориків-медієвістів різних країн.

У художній інтерпретації історичного минулого й історичних постатей митці різних літератур намагалися дотримуватися усталених в історіографії їхніх країн поглядів. Для українських письменників першорядним є прагнення здолати імперські міфи про Київську Русь. «Поневолений, бездержавний народ не має права на свою власну історію — нею розпоряджається поневолювач. Він дає оцінку подіям минулого, він вирішує, кого славити, кого ганьбити, а кого забути. Таким було ставлення до українського минулого у радянсько-російській імперії, — констатував наш сучасник Я. Радевич-Винницький. — Від поневолених народів відбирають їхнє минуле, аби позбавити їх майбутнього» [30, 153]. Українству, національна ідентичність і державність якого гостро загрожені й на початку ХХІ ст., дуже важливо остаточно здолати навидовижу живучий імперський міф про «колиску трьох братніх народів» і похідні від нього фантазії, що забезпечить безповоротне національне відродження й завадить сусідам «ходити» в Україну по «власну» історію і «своїх» видатних керманічів. Важливу роль у цьому процесі може відіграти художня література, яка, репрезентуючи події та великих людей минулого, пробуджує історичну пам'ять Нації, сприяє її подальшому становленню й утвердженню, підвищує опірність національного організму до будь-яких імперських маніпуляцій.

ДЖЕРЕЛА

1. Арсеньева Е. Викинг и златовласка из Гардарики (Елизавета Ярославовна и Гаральд Гардрад) / Е. Арсеньева // Браки совершаются на небесах. Исторические новеллы о любви. — Москва : ЭКСМО, 2003. — С. 7–41.
2. Арсеньева Е. Прекрасная славянка (Анна Ярославовна и король Генрих I Французский) / Е. Арсеньева // Браки совершаются на небесах. Исторические новеллы о любви. — Москва : ЭКСМО, 2003. — С. 42–72.
3. Борщак І. Анна Ярославна — королева Франції / І. Борщак // Стара Україна. — Т. 6. — Львів, 1925. — С. 99–104.
4. Валуцкий В. Три Ярославны / В. Валуцкий. — Санкт-Петербург : Азбука, 1997. — 384 с.
5. Воеводин С. Искушение Ярославны / С. Воеводин. — Харьков : Клуб Семейного Досуга, 2019. — 283, [2] с.
6. Воротников А. Анна Ярославна, королева Франции (1051–1060) / А. Воротников. — Париж, 1930 (Imp. de Navarre). — [4], 9–148, [4] с.; 2 л. портр.
7. Грицай О. Мала чи велика література? / О. Грицай // Мистецький Український Рух: Збірник літературно-мистецької проблематики. Збірник І. Мюнхен — Карлсфельд, 1946. — С. 82–86.
8. Гурьян О. Повесть о верной Аниске / О. Гурьян ; худож. Ф. Лемкуль. — Москва : Детская лит-ра, 1967. — 79 с.
9. Дворецкая Е. Сокровище Харальда / Е. Дворецкая. — Белгород; Харьков : Клуб Семейного Досуга, 2009. — 416 с.
10. Делорм Ф. Анна Київська. Дружина Генріха I / Ф. Делорм ; з франц. пер. І. Рябчія. — Київ : Lauras, 2016. — 208 с.
11. Дефорж Р. Анна Київська / Р. Дефорж ; пер. з фр. Г. Філіпчук. — Париж, 1988. — 282 с.
12. Дефорж Р. Под небом Новгорода / Р. Дефорж ; пер. с франц. О. Степановой; послесл. К. Новикова. — Москва : Панорама, 1995. — 318 с.
13. Добрава В. Анна Ярославна. Русская королева Франции / В. Добрава. — Москва : РИПОЛ Классик, 2014. — 253, [1] с.
14. Дудко Ф. З-над Дніпра до Сени: Історичне оповідання про українську князівну Ганну Ярославну, королеву французів / Ф. Дудко // Літопис Червоної Калини. — 1936. — Червень. — Ч. 6. — С. 15–18; Ч. 7–8. — С. 20–24; Ч. 9. — С. 20–23; Ч. 10. — С. 19–21; Ч. 11. — С. 20–22; Ч. 12. — С. 14–16.
15. Дудко Ф. Стрибожа внука: Оповідання з часів великого князя Ярослава Мудрого / Ф. Дудко. — Авгсбург : б.в., 1948. — 88 с.
16. Іванченко Р. Ярославни / Р. Іванченко // Дерево пам'яті. Книга українського історичного оповідання: Для ст. шк. віку: у 4 вип. Вип. 1: Від найдавніших часів до 1648 року / упоряд. текстів та іл., автор передм. й прим. В. Шевчук ; худож. оформл. І. Гаврилюка. — Київ : Веселка, 1990. — С. 231–243.
17. Ке де С.-Е. Анна Русинка, королева Франції і графиня Валюа / С.-Е. де Ке ; з фр. переклав Іван Франко [репринт. вид.]. — Київ : АТ «Обереги», 1991. — 31 с.
18. Колесниченко Ю. Сага про Ярослава / Ю. Колесниченко, Ю. Хорунжий // Дерево пам'яті: Книга українського історичного оповідання: Для ст. шк. віку: у 4 вип. Вип. 3: Світова історія / упоряд. текстів та іл., автор передм. і прим. Ю. Хорунжий ; худож. оформл. І. Гаврилюка. — Київ : Веселка, 1991. — С. 207–211.
19. Координати: Антологія сучасної української поезії на Заході / упоряд. Б. Бойчук, Б. Рубчак. — Т. II. — Нью-Йорк : Сучасність, 1969. — 487 с.
20. Корсак І. Мамо, вийди заміж за короля / І. Корсак // Імена твої, Україно: Художньо-документальні оповідання. — Луцьк : ПВД «Твердиня», 2007. — С. 16–20.
21. Косач Ю. Тріх Ярославни / Ю. Косач // Неділя: Ашафенбург, 1949. — Ч. 162. — 13 лютого. — С. 3; Ч. 163. — 20 лютого. — С. 3–4.
22. Кузич-Березовський І. Жінка і держава / І. Кузич-Березовський. — Варрен, 1970. — 219 с.
23. Ладинский А. Анна Ярославна — королева Франции / А. Ладинский. — Москва : Советский писатель, 1961. — 421 с.
24. Луняк Є. Еволюція образу Анни Ярославни у французькій та вітчизняній історіографії / Є. Луняк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. — 2011. — Вип. 104. — С. 30–33.
25. Наумович С. Королева / С. Наумович. — Мельборн : Ластівка, 1969. — 60 с.
26. Небелюк М. Анна Ярославна: українська княжна на королівському престолі Франції в XI сторіччі / М. Небелюк ; Українська Національна Єдність у Франції. Бібліотека самоосвіти. — Париж — Ліон : Éditions S.C.I.P., 1952. — 60 с.

27. Озерацкая Е. Звенит слава в Киеве: историческая повесть / Е. Озерацкая. — Ленинград : Детская литература, 1974. — 158 с.
28. Полтава Л. Анна Ярославна: опера на 3 дії, 5 відслон із взаємин України-Руси та Франції в XI ст. / лібретто Л. Полтави, А. Рудницький. — Нью-Йорк : Свобода, 1969. — 24 с.
29. Полтава Л. Анна Ярославна, королева Франції / Л. Полтава ; ілюстрації А. Вариводи // Крилаті: журнал української молоді. — 1963. — Ч. 1. — С. 11; Ч. 2. — С. 11; Ч. 3. — С. 11; Ч. 4. — С. 11; Ч. 5. — С. 11; Ч. 6. — С. 11; Ч. 7–8. — С. 19; Ч. 9. — С. 15; Ч. 10. — С. 16; Ч. 11. — С. 16; Ч. 12. — С. 16.
30. Радевич-Винницький Я. Від упорядника [про повість І. Филипчак «Анна Ярославна — королева Франції»] / Я. Радевич-Винницький // Филипчак І. Анна Ярославна — королева Франції. — Дрогобич : Відродження, 1995. — С. 5–6.
31. Рубисова Е. Огни на дорогах четырех частей света / Е. Рубисова ; фото Г. Рубисова. — Париж, 1970. — 316 с. Перевидання: Санкт-Петербург : Алетейя, 2015. — 456 с.
32. Рудницький А. Як творилася і підготовлялася до вистави опера «Анна Ярославна» / А. Рудницький // Свобода. — 1969. — Ч. 86. — 09 травня. — С. 3, 5.
33. Соколовский В. Анна, Анри и Рауль или «Одуванчики» / В. Соколовский. — Киев : Академ-Пресс, 2006. — 256 с.
34. Соколовський В. Анна. Дилогія або Біла Королева / В. Соколовський. — Київ : Видавець Бихун В.Ю., 2018. — 264 с.
35. Тихонов Н. Анна Ярославна / Н. Тихонов // Дорогой дружбы: Переводы и оригинальные стихи. — Москва : Советская Россия, 1978. — С. 104.
36. Толстой А. Песнь о Гаральде и Ярославне / А. Толстой // Вестник Европы. — 1869. — № 4. — С. 789–793.
37. Филипчак І. Анна Ярославна — королева Франції / І. Филипчак. — Дрогобич : Відродження, 1995. — 176 с.
38. Хенриксен В. Королевское зеркало / В. Хенриксен ; пер. с норв. О. Вронской ; предисл. Л. Горлиной. — Москва : Радуга, 1990. — 428 с.
39. Чемерис В. Анна Ярославна — королева Франції / В. Чемерис. — Харків : Фоліо, 2017. — 220 с. — Серія «Історія України в романах».
40. Чья Анна? Кинематографисты рассказали о судьбе украинско-французского фильма «Анна Київська» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://mediananny.com/novosti/2322014> (дата звернення: 2017, груд 19).
41. Candelle A.-J. Agnès de France, ou le douzième siècle [Електронний ресурс]. — Paris : Maradan Libraire, 1821. Volume 1. 248 p.; Vol. 2. 325 p.; Vol. 3. 382 p. — Режим доступу : play.google.com/store/books/details?id=tLA9AQAAMAAJ (дата звернення: 2017, груд 19).
42. Caix de Saint-Aymour Vicomte de. Anne de Russie, reine de France et comtesse de Valois, au XIe siècle. — Paris, 1896. — 116 с.
43. Deforges R. Sous le ciel de Novgorod. — Paris : Fayard, 1989. — 416 p.
44. Dauvois J. Anne de Kiev, reine de France. — Paris : Presses de la Renaissance, 2003. — 300 p.
45. Henriksen V. Kongespeil. — Oslo : Aschehoug, 1983. — 285 p.
46. Monchaux M.-C. La petite princesse des neiges: Anne de Kiev. — Paris : Pierre Tequi, 2009. — 62 p.
47. Witochynska O. La reine oubliée: Anna Yaroslavna — Reine de France. Récit historique. — Paris; Munich : Université ukrainienne libre, 1990. — 163 p.

REFERENCES

1. Arsenieva, Ye. (2003). Viking i zlatovlaska iz Gardariki (Yelizaveta Yaroslavovna i Garald Gardrad). *Braki sovershaiutsia na nebesakh. Istoricheskie novelly o liubvi*, Moskva: YeKSMO, pp. 7–41 (in Russian).
2. Arsenieva, Ye. (2003). Prekrasnaia slavianka (Anna Yaroslavovna i korol Genrikh I Frantsuzskii). *Braki sovershaiutsia na nebesakh. Istoricheskie novelly o liubvi*, Moskva: YeKSMO, 2003. — P. 42–72 (in Russian).
3. Borshhak. I. (1925). Anna Yaroslavna — koroleva Frantsii. *Stara Ukraina*, Vol. 6, L'viv, pp. 99–104 (in Ukrainian).
4. Valutskii, V. (1997). Tri Yaroslavny. Sankt-Peterburg: Azbuka, 384 p. (in Russian).
5. Voevodin, S. (2019). Iskushenie Yaroslavny: roman. Kharkov: Klub Semeinogo Dosuga, 283, [2] p. (in Russian).
6. Vorotnikov, A. (1930). Anna Yaroslavna, koroleva Frantsii (1051–1060). Parizh, (Imp. de Navarre), [4], 9–148, [4] p.; 2 l. portr. (in Russian).

7. Hrytsai, O. (1946). Mala chy velyka literatura? *Mystetskyi Ukrainskyi Rukh*: Zbirnyk literaturno-mystetskoï problematyky. Zbirnyk I. Miunkhen-Karlsfeld, pp. 2–86 (in Ukrainian).
8. Gurian, O. (1967). Povest o vernoï Aniske. Moskva: Detskaia literatura, 79 p. (in Russian).
9. Dvoretkaia, Ye. (2009). Sokrovishche Haralda. Belgorod; Kharkov: Klub semeinogo dosuga, 416 p.
10. Delorm, F. (2016). Anna Kyivska. Druzhyna Henrikha I. Z frants. per. I. Riabchiia, Kyiv: Lauras, 208 p. (in Ukrainian).
11. Deforz, R. (1988). Anna Kyivska. Per. z fr. H. Filipchuk, Paryzh, 282 p. (in Ukrainian).
12. Deforz, R. (1995). Pod nebom Novgoroda: Roman. Per. s frants. O. Stepanovoi; Poslesl. K. Novikova, Moskva: Panorama, 318 p. (in Russian).
13. Dobrava, V. (2014). Anna Yaroslavna. Russkaia koroleva Frantsii. Moskva: RIPOL Klassik, 253, [1] p. (in Russian).
14. Dudko, F. (1936). Z-nad Dnipra do Seny: Istorychne opovidannia pro ukrainsku kniazivnu Hannu Yaroslavnu, korolevu frantsuziv. *Litopys Chervonoï Kalyny*, Cherven, No. 6. pp. 15–18; No. 7–8, pp. 20–24; No. 9, pp. 20–23; No.10, pp. 19–21; No.11, pp. 20–22; No. 12, pp.14–16 (in Ukrainian).
15. Dudko, F. (1948). Strybozha vnuka: Opovidannia z chasiv velykoho kniazia Yaroslava Mudroho. Avgsburg: b.v., 88 p. (in Ukrainian).
16. Ivanchenko, R. (1990). Yaroslavny. Derevo pamiaty. Knyha ukrainskoho istorychngho opovidannia: Dlia st. shk. viku: U 4 Vyp. Issue 1: *Vid naidavnishykh chasiv do 1648 roku*, uporiad. tekstiv ta il., avtor peredm. i prym. V. Shevchuk; khudozh. oforml. I. Havryliuka, Kyiv: Veselka, pp. 231–243 (in Ukrainian).
17. Ke de S.-E. (1991). Anna Rusynka, koroleva Frantsii i hrafynia Valiua. Z fr. pereklav Ivan Franko [repynt. vyd.], Kyiv: AT «Oberehy», 31 p. (in Ukrainian).
18. Kolesnychenko, Yu., Khorunzhyi Yu. (1991). Saha pro Yaroslaven. *Derevo pamiaty*: Knyha ukrainskoho istorychnoho opovidannia: dlia st. shk. viku: u 4 Vyp., Issue 3: Svitova istoriia, uporiad. tekstiv ta il., avtor peredm. i prym. Yu. Khorunzhyi; Khudozh. oforml. I. Havryliuka, Kyiv: Veselka, pp. 207–211 (in Ukrainian).
19. Koordynaty: Antolohiia suchasnoi ukrainskoï poezii na Zakhodi. (1969). Uporiad. B. Boichuk, B. Rubchak, Vol. II, Niu-York: Suchasnist, 487 p. (in Ukrainian).
20. Korsak, I. (2007). Mamo, vyidy zamizh za korolia. *Imena tvoï, Ukraino*: Khudozhnio-dokumentalni opovidannia, Lutsk: PVD «Tverdynia», pp. 16–20 (in Ukrainian).
21. Kosach, Yu. (1949). Hrikh Yaroslavny. *Nedilia: Ashafenburgh*, No. 162, 13 liutoho, p. 3; No. 163, 20 liutoho, pp. 3–4 (in Ukrainian).
22. Kuzych-Berezovskyi, I. (1970). Zhinka i derzhava. Varren, 219 p. (in Ukrainian).
23. Ladinskii, A. (1961). Anna Yaroslavna — koroleva Francii. Moskva: Sovetskii pisatel, 421 p. (in Russian).
24. Luniak, Ye. (2011). Evoliutsiia obrazu Anny Yaroslavny u frantsuzkii ta vitchyznianiï istoriohrafiiakh. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: *Istoriia*, Issue 104, pp. 30–33 (in Ukrainian).
25. Naumovych, S. (1969). Koroleva. Melborn: Lastivka, 60 p. (in Ukrainian).
26. Nebeliuk, M. Anna Yaroslavna: ukrainska kniazhna na korolivskomu prestoli Frantsii v XI storichchi. *Ukrainska Natsionalna Jednist' u Franciji*; Biblioteka samoosvity. — Paryzh — Lion: Éditions S.C.I.P, 1952. — 60 p. (in Ukrainian).
27. Ozeratskaia, Ye. (1974). Zvenit slava v Kieve: istoricheskaia povest. Leningrad: Detskaia literatura, 158 p. (in Ukrainian).
28. Poltava, L. (1969). Anna Yaroslavna: Libretto do opery na try dii v 5-kh vidslonakh. Muzyka: Antin Rudnytskyi. Niu-York: Svoboda, 24 p.
29. Poltava, L. (1963). Anna Yaroslavna, koroleva Frantsii. *Krylaty*: zhurnal ukrainskoï molodi, No. 1, p. 11; No. 2, p. 11; No. 3, p. 11; No. 4, p. 11; No. 5, p. 11; No. 6, p. 11; No. 7–8, p. 19; No. 9, p. 15; No. 10, p. 16; No. 11, p. 16; No. 12, p. 16 (in Ukrainian).
30. Radevych-Vynnytskyi, Ya. (1995). Vid uporiadnyka [pro povist I. Fylypchaka «Anna Yaroslavna — koroleva Frantsii»]. *Fylypchak I. Anna Yaroslavna — koroleva Frantsii*. Droghobych: Vidrozhennia, pp. 5–6 (in Ukrainian).
31. Rubisova, Ye. (1970, 2015). Ognï na dorogakh chetyriokh chastei sveta. Parizh, 1970, 316 p., pereizdanie: Sankt-Peterburg: Aleteia, 2015, 456 p. (in Russian).
32. Rudnytskyi, A. (1969). Yak tvorylasia i pidhotovialasia do vystavy opera «Anna Yaroslavna». *Svoboda*, No. 86, 09 travnia, p. 3, 5 (in Ukrainian).
33. Sokolovskii, V. (2006). Anna, Anri i Raul ili «Oduvanchiki»: povest. Kiev: Akadem-Press, 256 p. (in Russian).

34. Sokolovskiy, (2018). Anna. Dylohiia abo Bila Koroleva: roman. Kyiv: vydavets Bykhun V. Yu., 264 p. (in Ukrainian).
35. Tikhonov, N. (1978). Anna Yaroslavna. Dorogoi druzhby: perevody i originalnyie stikhi. Moskva: Sovetskaia Rossiia, p. 104 (in Ukrainian).
36. Tolstoi, A. (1869). Pesn o Garalde i Yaroslavne. Vestnik Yevropy, No. 4, pp. 789–793 (in Russian).
37. Fylypchak, I. (1995). Anna Yaroslavna — koroleva Frantsii. Droghobych: Vidrodzhennia, 176 p. (in Ukrainian).
38. Khenriksen, V. (1990). Korolevskoie zerkalo: roman. per. s norv. O. Vronskoi; predisl. L. Gorlinoi, Moskva: Raduga, 428 p. (in Russian).
39. Chemerys, V. (2017). Anna Yaroslavna — koroleva Frantsii. Serii: Istoriia Ukrainy v romanakh. Kharkiv: Folio, 220 p. (in Ukrainian).
40. Chia Anna? Kinematografisty rasskazali o sudbe ukrainsko-frantsuzskogo filma «Anna Kyivska» (in Russian).
<https://mediananny.com/novosti/2322014>
41. Candeille, A.-J. (1821). Agnès de France, ou le douzième siècle. Paris: Maradan Libraire, 1821, Vol. 1, 248 p.; Vol. 2, 325 p.; Vol. 3, 382 p. play.google.com/store/books/details?id=tLA9AQAAMAAJ.
42. Caix, de Saint-Aymour (1896). Vicomte de. Anne de Russie, reine de France et comtesse de Valois, au XIe siècle. Paris, 116 p.
43. Deforges, R. (1989). Sous le ciel de Novgorod. Paris: Fayard, 416 p.
44. Dauxois, J. (2003). Anne de Kiev, reine de France. Paris: Presses de la Renaissance, 300 p.
45. Henriksen, V. (1983). Kongespeil. Oslo: Aschehoug, 285 p.
46. Monchaux, M.-C. (2009). La petite princesse des neiges: Anne de Kiev. Paris: Pierre Tequi, 62 p.
47. Witochynska, O. (1990). La reine oubliée: Anna Yaroslavna — Reine de France. Récit historique. Paris; Munich: Université ukrainienne libre, 163 p.

Irina Rusnak,

Dr of Philology,

Professor of the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies, Institute of Philology, Borys Grinchenko Kiev University
 Kyiv, Ukraine

ORCID iD 0000-0001-8355-7389

i.rusnak@kubg.edu.ua

ARTISTIC PERCEPTION OF YAROSLAV THE WISE IN ART WORKS ABOUT HIS DAUGHTERS-QUEENS

The article analyses the multi-genre works by Ukrainian and foreign writers about the daughters of Yaroslav the Wise, who became the queens of European states. The author comprehends the artistic interpretation of the prince-reformer image and his era in these works. The writers of various national literatures sought to combine artistic truth with historical, impartially depict the well-known facts of the life and work of Yaroslav the Wise. The image of the Kyiv Grand Prince is episodic in the works about his famous daughters. Mostly he is portrayed as a thoughtful statesman, a visionary politician, an educational and cultural figure. The chronicle image is supplemented by the desire of the authors to reveal the inner world of Prince Yaroslav, to show him as an ordinary person, husband and father. Writers solved the problems of incompleteness and contradictions of historical sources creatively. They accepted or denied separate versions of the events; the missing details were compensated by artistic guesses. The main sources of credibility of the artistic narrative in the analyzed works were Russian chronicles, foreign chronicles, Scandinavian folklore, and the works of medieval historians. In the artistic interpretation of the historical past and historical figures, writers of various literatures mainly adhered to the views established in the historiography of their countries. For Ukrainian writers, the paramount is the desire to overcome the imperial myths about Kievan Rus, to awaken the historical memory of the Nation, to increase the resistance of the national organism to any imperial manipulations.

Key words: artistic perception, artistic modelling, image, historical person, Kievan Rus, Yaroslav the Wise, Anna Yaroslavna, Elizaveta Yaroslavna, Anastasia Yaroslavna.